

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตั้งแต่ประเทศไทยดำเนินการพัฒนาประเทศตามแนวคิดทุนนิยม เน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าด้านสังคม โดยให้ความสำคัญต่อ “ทุน” ที่เป็น “เงินตรา” ซึ่งมีความเชื่อว่าการแข่งขันทางเศรษฐกิจโดยเสรีเป็นวิธีที่ดีที่สุด และการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น และเชื่อว่า กลไกการตลาดสามารถจัดสรรทรัพยากรได้ดีที่สุด การพัฒนาตามแนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ อาทิ เทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นต้น ส่งผลให้ทุนทางสังคมถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง จนกลายเป็นปัญหาทางสังคมที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น สังคมขาดศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย มุ่งเอาตัวเอาเปรียบต่อกัน เกิดการแก่งแย่งแข่งขันเพื่อความอยู่รอด ส่งผลให้วิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิมที่ตั้งงามของสังคมไทย อันได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจกัน แบ่งปันกัน เป็นต้น กำลังเลือนหายไปและนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

วิกฤตที่เกิดขึ้นบ่งชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า แนวทางการพัฒนาของประเทศที่มีนโยบายให้ความสำคัญกับการเติบโตภาคการเงิน และเน้นการพัฒนาที่ศูนย์กลางของทุกระบบ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และละเลยชนบท โดยส่งเสริมภาคเกษตรกรรมน้อยลง ดึงแรงงานภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้มีผู้คนต่างไหลเข้าสู่เมืองมากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะการพัฒนาในลักษณะดังกล่าวไม่ได้เน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่จะเชื่อมทุกมิติเข้าหากันเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากวิกฤตที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลให้เศรษฐกิจในระดับฐานรากไม่สามารถปรับตัวรองรับกับการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวได้ เพราะมีการแข่งขันกันสูง ผู้ที่มีทุนน้อยต้องตกเป็นเครื่องมือของนายทุน และส่งผลให้การดำเนินงานธุรกิจชุมชนที่ผ่านมา ต้องประสบกับปัญหาหลายประการ เช่น การขาดแคลนเงินทุน ปัญหาการตลาด การขาดความรู้และประสบการณ์ ปัญหาการแปรรูปและการบรรจุหีบห่อที่ไม่ได้มาตรฐานและปัญหาการจัดสรรทรัพยากรที่มีการผูกขาดโดยนายทุน ในขณะที่เดียวกันบางปัญหาก็นำไปสู่ความขัดแย้งภายในกลุ่มหรือชุมชนได้ กล่าวคือ ปัญหาด้านมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ไม่อยู่ในระดับเดียวกัน แต่ผลงานและผลตอบแทนที่ได้รับเท่ากัน จึงทำให้

เกิดความขัดแย้งได้หรือบางครั้งผู้ดูแลตลาดหรือมีทุนทรัพย์มากกว่า มีเครือข่ายกว้างขวาง รู้จักลูกค้าจำนวนมาก อาจจะแยกตัวออกไปเป็นผู้ประกอบการเพียงลำพังได้ และในที่สุดก็กลายเป็นผู้มีอำนาจครอบครองการผลิตและการตลาด ประกอบกับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นยังทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป เพราะโดยพื้นฐานทางสังคม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของไทยที่เป็นสังคมสงบสุข มีความเอื้ออาทร มีการแบ่งปันกันและเป็นสังคมที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน ได้ถูกทำลายลง จึงจำเป็นต้องมีการฟื้นคืนทุนเดิมที่มีอยู่และพัฒนาทุนใหม่ ๆ ขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและทำให้สังคมส่วนหนึ่งดูเหมือนจะถูกกระทบอย่างรุนแรง แต่ก็ยังมีสังคมอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะสังคมชนบทที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตดังกล่าวน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีครอบครัวเครือญาติที่มีสายสัมพันธ์แน่นแฟ้น การมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิต และเป็นตาข่ายที่แข็งแรงที่รองรับคนที่ตกจากเบื้องสูงได้เป็นอย่างดี นี่ก็คือ สิ่งที่เป็น “คุณค่า” เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีมาอย่างยาวนานและยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งก็คือ “ทุนทางสังคม”

ที่ผ่านมาผู้ตั้งคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับทุนทางสังคมกันมาก เพราะนับวันทุนทางสังคมจะทวีความสำคัญมากขึ้นโดยเฉพาะกับสังคมสมัยใหม่ที่ผู้คนมีความเป็นปัจเจกนิยมสูง และมักแยกกันอยู่แบบตัวใครตัวมัน ในสถานการณ์เช่นนี้ทุนทางสังคมจะมีความจำเป็นและมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2543, น. 128)

ในห้วงเวลาต่อมา กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาจึงได้ปรับเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับ“ทุนทางสังคม” มากขึ้น จากเดิมที่เชื่อว่า ถ้าคนในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีการจับจ่ายแล้วเศรษฐกิจโดยรวมก็จะเคลื่อนตัวตามด้วย ได้เปลี่ยนมาเชื่อว่า หากหันกลับมาเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งหมายถึงเศรษฐกิจของชุมชนอันมีธุรกิจชุมชนเป็นส่วนประกอบที่สำคัญกระจายออกไปทุกพื้นที่ของประเทศ ก็จะสามารถสร้างพลังทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า ให้เศรษฐกิจของประเทศสามารถขับเคลื่อนไปได้ โดยเน้นกระบวนการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่เป็นทุนเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทย

ทุนทางสังคมนับว่า มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน ดังที่ (วรวิมล โภษิตพันธ์, 2546, น. 94-96) กล่าวว่า ทุนทางสังคมทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน อาทิ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่อยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จะทำให้พลังความรู้หรือพลังความคิดและพลังปัญญาสามารถถ่ายทอดเรียนรู้ร่วมกันได้ และการรู้จักการแบ่งปันกันของคนในชุมชนทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรภายในชุมชน ด้วยการแบ่งปันของคนในชุมชนจะช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น และส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

ในปัจจุบันมีชุมชนและครัวเรือนจำนวนมากพยายามปรับตัวและหาทางอยู่รอด โดยการรวมกลุ่มกันนำเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนาให้เป็นสินค้าที่มีคุณภาพ และพัฒนาระบบการผลิต การจำหน่าย ให้เป็นหลักประกันในการดำรงชีวิตภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของสังคม สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และกลายเป็นธุรกิจชุมชนที่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ แม้ได้รับผลกระทบจากปัจจัยต่าง ๆ ก็ตาม

ชุมชนหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีผู้ประกอบการธุรกิจชุมชนโดยอาศัยความมีชื่อเสียงของสถาบันทางสังคม คือ สวนโมกขพลาราม เป็นสถานที่ซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า หลวงพ่อพุทธทาส เป็นบุคคลที่ประชาชนทั่วไปให้ความเคารพศรัทธา เคยใช้เป็นสถานที่เผยแพร่ธรรมะ มีรูปแบบการเผยแพร่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และเป็นชุมชนที่รายรอบไปด้วยสถานที่ท่องเที่ยวและสถานที่สำคัญ ๆ เช่น สวนโมกขนานาชาติ บ่อน้ำร้อน พระบรมธาตุไชยา อุทยานแห่งชาติเขาพุททอง เขานางเอ เป็นต้น มีผู้มาเยือนจำนวนมาก มีถนนสายเอเชีย (Asia 41) ผ่านกลางหมู่บ้าน เป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางการผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยาที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้าน OVC (OTOP Village Champion) ประเภทหมู่บ้านเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ที่มีจุดขาย คือ เมืองเก่า วัดวาอาราม ปราสาทเจดีย์ ประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ โดยได้รับการคัดเลือกให้ติดอันดับหนึ่งในห้าของจังหวัดสุราษฎร์ธานี และเป็นตัวแทนของจังหวัดไปประกวดในระดับภาค

นอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่มีระบบนิเวศที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนข้างเคียง โดยลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มทำนา ตั้งอยู่ไม่ไกลจากทะเลและมีสภาพเป็นที่ดอน การประกอบอาชีพของชาวบ้านจึงหลากหลาย เช่น ทำนา เลี้ยงเป็ด ทำไข่เค็มขาย ทำการประมง ทำสวนปาล์ม และทำสวนยางพารา

กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา ซึ่งเป็นชาวบ้านหมู่ที่ 6 บ้านปากด่านทั้งหมด ต่างรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาคุณภาพและมาตรฐานของภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และเพื่อต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการบริหารจัดการด้านระบบการผลิตโดยอาศัยฐานวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น และระบบการตลาดที่อาศัยความมีชื่อเสียงของสถาบันทางสังคม และอาศัยลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่มีความสะดวกสบาย

ศักยภาพของกลุ่มพิจารณาได้จากการดำเนินงานที่ผ่านมา แม้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามกระแสทุนก็ตาม แต่กลุ่มก็สามารถขับเคลื่อนไปได้ จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นทำให้ผู้ศึกษาตั้งเป็นประเด็นว่า เป็นเพราะกลุ่มอาศัยทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่

มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ภูมิปัญญาการทำไข่เค็มไชยา แรงงาน ผลผลิตต่าง ๆ ที่เกิดจากการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ผู้นำองค์กรหรือผู้นำตามธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนและความเจริญทางกายภาพที่ดำเนินการโดยภาครัฐ สิ่งเหล่านี้ล้วนถูกกระทำโดยทุนทางสังคม ซึ่งได้แก่ระบบความสัมพันธ์อันดีเครือข่าย ครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมอาชีพ ที่เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันกัน เป็นต้น ถูกกระทำในลักษณะที่เป็นกระบวนการผ่านระบบคิดและวิถีปฏิบัติ ก่อเกิดเป็นพลังในการดำเนินงานของกลุ่ม ทำให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อนไปได้และยังได้ส่งผลถึงความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นฐานสำคัญในการที่จะทำให้เห็นถึงพลังหรือศักยภาพของชุมชนในแง่มุมมองขององค์ประกอบทั้งที่เป็นตัวคน ภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นฐานในการเป็นพลังขับเคลื่อนให้ธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จ จากประสบการณ์นี้ก็จะสามารถทำให้เห็นมุมมองของวิชาการพัฒนาชุมชนซึ่งสามารถมองได้ในแง่มุมที่แตกต่างจากที่ผ่านมา ทำให้การระดมทรัพยากรหรือการประสานบูรณาการทรัพยากรต่าง ๆ สามารถทำให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นเป็นเบื้องต้นว่า เป็นกลุ่มที่ควรแก่การศึกษาในประเด็นของทุนทางสังคมและเป็นเหตุผล เป็นแรงจูงใจ ที่ทำให้ผู้ศึกษาใช้เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ โดยผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาว่า พัฒนาการของกลุ่มซึ่งอาศัยสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนถูกกระทำผ่านกระบวนการทุนทางสังคมอย่างไร และทุนทางสังคมดังกล่าวได้เอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มอย่างไร จนทำให้กลุ่มสามารถพึ่งตนเองได้ด้านระบบการผลิตและจำหน่าย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) โดยพื้นที่ที่ผู้ศึกษาได้เลือกทำการศึกษา คือ กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ฉะนั้น ขอบเขตเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ผู้ศึกษาจึงกำหนดศึกษาเฉพาะชุมชนหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาข้อมูลของชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ รูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ

2.2 ศึกษาพัฒนาการของกลุ่มในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่ก่อนเกิดกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

2.3 ศึกษาถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่ม

2.3.1 ปัจจัยภายใน

2.3.2 ปัจจัยภายนอก

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

การศึกษาเรื่อง ทูนทางสังคมในฐานะปัจจัยเอื้อต่อการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน : ศึกษากรณี กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ดังนี้

ทูนทางสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกัน แบ่งปันกัน ต่างตอบแทนกัน เห็นอกเห็นใจกัน

ธุรกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมการผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยาของชุมชนหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการทำไข่เค็มไชยาซึ่งมีการถ่ายทอด มีการเรียนรู้ จากรุ่นสู่รุ่น มีรูปแบบกระบวนการผลิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ

ชุมชน หมายถึง ชุมชนหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี การพึ่งตนเองของกลุ่ม หมายถึง การที่กลุ่มมีการจัดระบบการผลิตและจำหน่ายเพื่อให้ สมาชิกสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันหรือผ่านการช่วยเหลือตามระเบียบของกลุ่ม และไม่ปฏิเสธการช่วยเหลือจากภายนอก

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงลักษณะพัฒนาการของชุมชน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงการเป็นชุมชนที่มีความเป็นอัตตลักษณ์ได้มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านและได้กลายมาเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดธุรกิจชุมชนและได้เอื้อต่อการเกิดกลุ่มและเอื้อต่อการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา

2. ทราบถึงลักษณะของกระบวนการทุนทางสังคมที่กลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยาได้นำมาใช้ในทุก ๆ ขั้นตอนของการดำเนินงาน ทั้งขั้นตอนของกระบวนการผลิตและจำหน่าย โดยมีปัจจัยภายในทั้งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและไม่ได้สร้างขึ้นและการสนับสนุนของปัจจัยภายนอก คือ ภาครัฐ รวมทั้ง การเกื้อกูลกันของระบบนิเวศที่เอื้อให้ประกอบอาชีพที่หลากหลาย ปัจจัยเหล่านี้ถูกกระทำโดยกระบวนการทุนทางสังคมและได้ส่งผลให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อนไปได้

3. ทราบถึงการมีอยู่ การก่อเกิดและการต่อยอดทุนทางสังคม รวมถึงผลกระทบจากทุนทางสังคมที่มีต่อชุมชนและกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายไข่เค็มไชยา

4. ทราบถึงลักษณะของการจัดการทรัพยากรภายใต้ระบบนิเวศที่หลากหลาย โดยใช้ การประกอบอาชีพในแต่ละระบบนิเวศนั้น ๆ เป็นตัวแปรในการจัดการ

5. บทเรียนหรือประสบการณ์ของกลุ่มจะเป็นตัวอย่างให้กับกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานและมีลักษณะการดำเนินงานที่คล้ายคลึงกัน